

Az elnyomás természetrajza

Bíró Sándor: Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867—1940. Bern—München—Unterhaching 1989.

Mind témaválasztásában, mind munkamódszerében a magyar történetírás legjobb hagyományait követte Bíró Sándor, amikor az Erdély területén együttélő magyarok és románok életkörülményeinek összehasonlító vizsgálatára több száz lapnyi monográfiát szentelt. Témájának jelentősége ugyanúgy nyilvánvaló, mint az a tény is, hogy e tárgy körben a propagandairatok fellegeit szétűző, a napi politika igényeit mellőző kutatásokra és azok eredményeit sine ira et studio összefoglaló munkákra van szükség. Bíró nemrégiben megjelent könyve ez utóbbi követelményeknek — választott munkamódszerének köszönhetően — messzemenően eleget tesz: a magyarországi románság 1867—1918 közötti és a romániai magyarok és románok közötti életkörülményeit a szociológia komparatív szemléletével vizsgálja, kutatásaiban a valóságot hűen tükröző forrásokra támaszkodik. „Fő forrásanyagát a mindennapi életviszonyokkal foglalkozó napilapokból és időszakos folyóiratokból mentette, összevetve azt a törvények szövegével, továbbá a nép életét ábrázoló kiadványokkal, röpiratokkal” — vallja a szerző 1975-ben kelt előszavában. Köztudott, hogy a dualizmus idején Magyarországon előzetes sajtócenzúra nem létezett, így erre a korra vonatkozóan az időszakos kiadványok valóban hiteles forrásoknak tekinthetők. Nagyrománia esetében, ahol néhány év kivétellel folyamatosan működött a cenzúra, Bíró kiterjesztette kutatásait a belső használatra szánt egyházi jelentésekre, egykorú közlésekre és adatgyűjtésekre is.

Bíró Sándor hatodfélszáz lapnyi munkája két, egyforma terjedelmű könyvre oszlik (I: 1867—1918; II: 1918—1940), és öt azonos kategóriába csoportosítja tárja az olvasó elé a magyarországi románság, illetőleg a romániai magarság létviszonyait: 1. a megélhetési (anyagi) lehetőségek; 2. a nemzetiségi nyelv szabad használatának körülményei; 3. az egyházi életviszonyok; 4. a nemzetiség sajátos művelődési lehetőségei; 5. az emberi és állampolgári szabadságjogok érvényesülésének feltételei.

Az első könyv tanulságos, jórészt román forrásokból merített adataiból a magyarországi románság életének részletes, az egykori valóságnak megfelelő képe bontakozik ki, helyreigazítva az utóbbi évtizedek e tárgyú történeti munkáinak túlzásait és ferdtéseit. Gazdasági szempontból a dualizmus kora általában gyarapodást, fölemelkedést hozott a románság számára. Elég, ha a jelentős mennyiségű földvásárlásra, a megerősödő román iparos- és kereskedőrétegre vagy a virágzó román pénzüzetekre gondolunk. Hathatósan elősegítette e fejlődést Magyarország liberális, nemzetiségi szempontból következetesen semleges gazdaságpolitikája.

A közéleti nyelvhasználat tekintetében sem érte a románságot hátrányos megkülönböztetés, mivel a községek, városok és megyék maguk határozták meg

hivatalos nyelvüket. E téren épp a románság passzív politikája okozta a nemzetiségi nyelv használatának fokozatos visszaszorulását, azonban századunk első évtizedében a politikai aktivitás elfogadásával a közéleti román nyelvhasználat visszaszerelte elveszített állásait.

Mind az ortodox, mind a görög katolikus egyház sértetlenül őrizte autonómiáját a tárgyalts korszakban, annak ellenére — állapítja meg Bíró —, hogy a román egyházak politikai és nemzeti tevékenysége gyakran krisztusi hivatásuk hátrányára zajlott. Tüzesen irredata román lelkészek is folyamatosan kapták az állami fizetéskiegészítést.

Ugyanígy háborítatlanul működtek a román felekezeti népiskolák és középiskolák, ahol a magyar nyelv tanítása csupán egyik tantárgyként szerepelt, és ennek fokozatos bevezetése is évtizedekig tartott. Az oly sokat emlegetett Apponyi-féle törvény sem jelentette a nemzetiségi iskolák támogatását, hiszen csupán a magyar nyelv heti három órában való tanítását írta elő. Üdvös hatása volt viszont a felekezeti tanítók és tanárok fizetésének emelése tekintetében.

A magyarországi románság jogait és közszabadságait vizsgálva, széles forrásbázisra támaszkodva állapítja meg Bíró, hogy a minden állampolgárt megillető jogokat (egyéni szabadság, tulajdonjog, sajtó-, gyülekezési és társulási szabadság stb.) a románok is háborítatlanul élvezték, ezenfelül sajátos nemzeti jogokkal is élhettek (nemzeti szimbólumok szabad használata, határon túli nemzettestvéreikkel való szabad érintkezés). Jelentőségéhez mérten kellő részletességgel tárgyalja a sajtószabadság kérdését, leszögezve, hogy előzetes cenzúra és utólagos sajtóper nélkül évtizedeken át hirdethették a román újságok és hetilapok a román társadalom faji bojkottját, a magyar állam és nemzet erős kritikáját, ócsárolhatták a magyar történelmet. Sajtóper az állam és nemzetiségek elleni izgatásért járt, a büntetést olyan államfogházban töltötték le az újságírók, amelyek emberi és kényelmes viszonyait Ion Slavici és Herczeg Ferenc egybehangzóan írja le.

Bíró Sándor jó történeti érzékkel összehasonlító alapot is ad az általa rajzolt képhez: kitekintést nyújt a Magyarországon kívüli román kisebbségek (Bukovina, Besszarábia, Bulgária, Szerbia) életkörülményeiről, és felvillantja a Román Királyságban élő nemzetiségek (görögök, zsidók, magyarok) sorsát is. Könnyen megállapíthatja így az olvasó, hogy a különféle országokban élő román kisebbségek közül a magyarországiak éltek a legkedvezőbb viszonyok között, hiszen például Szerbiában vagy Besszarábiában a román nyelv használata még az egyházakban és az iskolákban is tilos volt, a közélet egyéb területeiről nem is beszélve. Ami a Romániában élő nemzetiségek helyzetét illeti, erőteljes homogenizáló politikát kellett elviselniük: anyanyelvükön csak

magániskolákban tanulhattak, lapjaikat gyakran betiltották. Érdekes megfigyelése Bírónak, hogy a magyarországi román publicisztika kettős mércével mért: miközben erőteljesen bírálta a magyar kormányt a román kisebbség „elnyomása” miatt, a sovíniszta, homogenizáló jellegű román állami kultúrpolitikát feltétel nélkül helyeselte és támogatta.

A Nagyromániában élő magyarság létviszonyait bemutató második könyv megállapításai nem az újdonság erejével hatnak, hiszen e húsz év történetéről a negyvenes években és napjainkban több munka is megjelent. Ennek ellenére — korántsem főlölesleg ismétlés az ismert és kevésbé ismert adatok szakszerű, monografikus összefoglalása, külön kiadványként is megállná a helyét. Legfőbb értéke mégis az, hogy részletekbe menően lehetővé teszi az összehasonlítást, és ebben a folyamatos viszonyításban válnak igazán életszerűvé Bíró megállapításai.

Mindazokat a jogokat és lehetőségeket, amelyeket a románság Magyarországon magától érthetődően élvezett vagy amelyekért harcolt, az 1919-től fogva kisebbségbe került magyarság számára megtagadta vagy csak papíron engedélyezte. Az erdélyi magyar földműveseknek például anyagi gyarapodás helyett földreform címén kifosztás jutott osztályrészül. Túladóztatás sújtotta a magyar kisiparosokat, a kereskedők pedig nyolcszoros adóval válhatták meg anyanyelvű cégtáblájukat. Általában az egymást váltó kormányok nem liberális, hanem „nemzeti alapelvekhez alkalmazott román gazdaságpolitikát” valósítottak meg.

Ugyanígy a „nemzeti alapelvekhez” alkalmazott politikát folytatott Nagyrománia a kisebbségi anyanyelvhasználat, az iskolaügy, a közművelődés és a sajtó vonatkozásában is. Némelykor ellenzéki román államférfiak is elismerték ennek méltánytalanságát, kormányra kerülve azonban nem siettek a sérelmeket orvosolni. Helytálló a korabeli megállapítás, hogy az

Országos Magyar Párt 1940 előtt csupán azokért a jogokért küzdött, amelyeket a románság 1918 előtt háborítatlanul élvezett, ámde küzdelmeit vajmi ritkán koronázta siker.

Bíró Sándor könyve — témája s főként következtetései, értéktételei miatt — korántsem kapott sima, egyenes utat az írótól az olvasóig. Megírásakor szerzője nem számíthatott magyarországi kiadóra, holott — mint előszavában megfogalmazta — az életviszonyok forrásszerű ismertetésével a tárgyilagos szemlélet kialakítását kívánta elősegíteni, alkalmat adva mindkét félnek az önvizsgálatra és a múlt hibáival való szembenézésre. 1975 nyarán azzal a keserű tudattal távozott az élők sorából, hogy legjelentősebb történettudományi munkája talán örökre kéziratban marad.

Hagyatékának gondozója, Mester Miklós a több példányban legépelte szöveget letétbe helyezte a vezető magyar könyvtárakban, egyet pedig kijuttatott az Egyesült Államokba. Ott figyelt fel rá Sztáray Zoltán, széles körű gyűjtést indított a kiadás érdekében, majd fölkérte az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemet a mű megjelentetésére. A szöveggondozás alapos munkáját Budapesten és Münchenben végezte el Csapody Miklós, K. Lengyel Zsolt és Szász Judit Anna. Balla Bálint, Szöllösy Árpád és Mester Miklós előszavaival, az EPMSZ illetménykötetként került ki a könyv az unterhachingi Kerekes-nyomda sajtója alól. Amikor tisztelettel adózunk az imént felsoroltak önzetlen, áldozatkész fáradozásának, abban a reményben tesszük, hogy ma már politikai s talán gazdasági okok sem akadályozzák Bíró Sándor művének egy olyan nagyobb példányszámú, második magyarországi kiadását, amely erdélyi terjesztését is lehetővé tenné végre.

Sipos Gábor